Chris Marker

Güneşsiz

Bana bahsettiği ilk imaj, 1965 yılında İzlanda'da bir yol üzerinde üç çocuğa aitti. Onun için mutluluğun imajı olduğunu söylemişti... onu başka imajlara bağlamayı çok kez denemiş ama pek bir işe yaramamıştı. Bir gün bunu bir filmin başına yalnızca siyah bir bant eşliğinde koymak zorunda kalacağım, diye yazmıştı bana, resimde mutluluğu göremezlerse eğer, bari siyahı görsünler...

Kuzey adası, Hokkaido'dan yeni döndüm. Zengin ve pürtelaş Japonlar uçağa biniyorlar, diğerleriyse feribota: bekleyiş, hareketsizlik, uyku bölük pörçük. Garip bir şekilde bunların hepsi bana geçmiş ya da gelecek bir savaşı düşündürtüyor: gece trenleri, hava akınları, serpinti barınakları, gündelik hayatta tavaf edilen küçük savaş parçacıkları, diye yazıyordu. Zamanda asılı kalmış o anların zarafetinden hoşlanıyordu. Geriye anılar bırakmaktan başka hiçbir işlevi olmayan o anılar. Dünya'yı onca turladım ve şimdi halen yalnızca banallik heyecanlandırıyor beni. Bir kelle avcısı gibi amansızca izini sürdüm bu gezide. Gün doğarken Tokyo'dayız, diye yazıyordu.

Bana Afrika'dan yazardı. Afrika zamanını Avrupa zamanıyla, hatta Asya zamanıyla karşılaştırıyordu. 19.yy'da insanlık mekanı kabullenmek zorunda kaldı, diyordu... 20.yy'ın büyük meselesiyse farklı zaman kavramlarının birlikte varolmalarıydı. Bu arada, Île de-France'da emuların[1] bulunduğunu biliyor muydunuz?

Bijagós adalarında, genç kızların nişanlılarını seçtiğini yazıyordu.

Tokyo banliyölerinde kediler için takdis edilmiş bir tapınak olduğunu yazıyordu. Tora isimli kedilerini koruyabilmek için üzerine birşeyler kazınmış bir tahta parçasını kedi mezarlığına bırakmaya gelen çiftin yalınlığını -yapmacıklıktan uzaklığını- sana anlatabilmek isterdim. Hayır ölmemişti, yalnızca kaçmıştı. Ama öldüğü gün bağışlanması dileneceği zaman onun için nasıl dua edileceğini kimse bilemeyecek, üstelik ölümün ona doğru isimle seslenebilmesi gerekecekti. İşte bu yüzden yağmur altında oraya gelip, her ikiside zaman ağını koptuğu yerden onaracak ritüeli gerçekleştirmek zorundaydılar.

Hayatımı, hatırlamanın işlevini anlamaya çalışarak geçirmiş olacağım, diye yazıyordu, unutmanın zıttı değil de sanki astarı olan... Hatırlıyor değiliz, nasıl tarih yeniden yazılıyorsa hafızayıda yeniden yazmaktayız. Susamayı hatırlar mı, insan?

Fakirliği diline dolamaktan hoşlanmazdı ancak göstermek istediği herşeyde de Japon modelinin 4-F'si vardı. Aylaklar, lümpenler, dışlanmışlar, Korelilerle dolu bir dünya. Çulsuzluktan uyuşturucuya verecek parası olmayıp, birayla, mayalanmış sütle kafayı çekenler. Bu sabah, Namidabashi'de, şehir merkezinin harikalarından yirmi dakika uzaklıkta, adamın biri kavşakta trafiği yönlendirmek suretiyle toplumdan öcünü alıyordu. Lüksten anladıkları, o geniş saké şişelerinden birinin öldükleri gün mezarlarına boca edilmesiydi.

Namidabashi'de barın birinde bir tek attım. İnsanların birbirlerine eşitçe bakabildikleri, herkesin ayağının altındaki o eşiğin tüm diğerlerinin ki kadar iyi olduğu ve bunun farkında olunduğu yerlerden biri.

Cape Verde Adaları'nda, Fogo'daki rıhtımdan bahsediyordu. Orada ne kadar zamandır beklemekteyseler; öyle, çakıl taşları kadar sakin ama atlamaya

---

[1] Devekuşuna benzeyen uzun boyunlu, uzun bacaklı, hızlı koşan bir kuş türü.

hazır halde... Bir güruh ki, sürgünlerden, dümencilerden, dünya gezginlerinden menkul... Portekizlilerin kolonileri için seferberlik bahçesi gibi kullandığı bu taşların üzerinde, çapraz-melezleme usülü kendi elleriyle bu halde... Hiçlik güruhu, boşluk güruhu, dikey bir güruh. Dürüstçe söyleyin, film okullarında öğretildiği üzere insanlara kameraya bakmamalarını söylemekten daha aptalca bir şey duymuş muydunuz hiç?

Şöyle yazıyordu: Sahel, yalnızca çok geç kalındığında gösterilenden ibaret değil; çoraklığın, tekneye sızan su gibi, girdiği topraklar. Bissau'da, bir karnavalın süresi boyunca canlandırılmış hayvanlar, yeni bir akın sahrayı çöle döndürür döndürmez, tekrar taş olacaklar... Zengin ülkelerin epeydir unuttuğu bir hayatta kalma hali bu; buna tek istisna: Japonya. Süreğen geliş gidişlerim karşıtlık arayışı içinde değil, hayatta kalmanın iki uç kutbuna ziyaretler...

Sei Shonagon'dan bahsediyordu; 11.yy başları, Heian döneminde, Prenses Sadako'nun bakıcısı cariye... Tarih nerede yapılır, gerçekten hiç bilinmez? Hükümdarlar hükmettiler ve birbirlerini alt etmek için karmaşık stratejiler kullanıp durdular. Esas güç hanedan kanı taşıyan bir ailedeydi, imparatorun bahçesi her türlü dolabın çevirildiği, zeki oyunların oynandığı bir yer olup çıkmıştı. Diğer yandan, bu bir avuç aylak en tırıvırı şeylerin münakaşasından bile bir tür melankoli tasarrufu yaparak Japon duyarlılığında politikacıların vasat gürültü patırtılarından daha çok iz bırakmışlardı. Shonagon, listelere tutkundu: "zarif şeyler"in listesi, "bunaltıcı şeyler"in listesi, hatta "yapmaya değmez şeyler"in listesi. Bir gün "kalbi hızla çarptıran şeyler"in listesini çıkarmak geldi aklına. Film yaparken farkettim, aslında kötü bir kriter değil; ekonomik mucizeye boyun eğerim ama size mahalle kutlamalarını göstermek istiyorum.

Chiba kıyılarından dönerken Shonagon'un listesini düşündüm; onca gösterge içinde, kalbi hızla çarptırmak için yalnızca isim vermek yeterli, yalnızca isim vermek... Bize göre, güneş parlak değilse pek güneş değildir, bahar da berrak değilse pek bahar değildir. Burada sıfatlar kullanmak çok kaba kaçardı, hediyenin üzerinde fiyat etiketi bırakmak gibi... Japon şiiri hiç dönüşmez. Kayık, kaya, sis, kurbağa, karga, dolu, balıkçıl, krizantem demenin hepsini kapsayan bir yolu vardır. Gazeteler bu yakınlarda Nagoya'lı bir adamın hikayesiyle doluydu. Sevdiği kadın geçen sene ölmüş, o da kendisini –Japon usulü- iş yerinde boğmuştu, oynatmış biri gibi... Görünüşe bakılırsa elektronikte önemli buluşlar da yapmıştı. Ardından Mayıs ayında intihar ediyor. Söylediklerine göre, 'bahar' kelimesini duymaya tahammül edemiyormuş...

Tokyo'ya kavuşmasını anlatıyordu: tatil dönüşü evde sepetinden çıkıp aşina olduğu yerleri yoklamaya başlayan bir kedi gibi... herşeyin olması gereken yerde durup durmadığını görmeye koşmuştu: Ginza baykuşunu, Shimbashi lokomotifini... Mitsukoshi alışveriş merkezinin tepesindeki tilki tapınağını rock şarkıcıları ve küçük kızlar tarafından işgal edilmiş bir halde buldu. Anlatılanlara göre, artık yıldızları küçük kızlar parlatıp, söndürüyormuş; yapımcılar karşılarında tir tir titriyormuş. Anlatılanlara göre, hengame halde bir kadın, yoldan geçenlere maskesini çıkartıp onu güzel bulmayanları tırmalıyormuş. Onu herşey cezbediyordu. Dodger'lerin şampiyonluğuyla ya da Daily Double sonuçlarıyla uzaktan yakından alakası olmayan adam, hararetle Chiyonofuji'nin son sumo turnuvasında ne yaptığını soruyordu. Kraliyet ailesinden, veliaht prensten, televizyona sık sık çıkıp çocuklara iyilik nasihat eden Tokyo'nun en eski mafyasından haberleri merak ediyordu. Onun hiç mi hiç hissetmediği şu basit sevinçler: vatan toprağına, evine, aile yuvasına kavuşmanın getirdiği... Diğer yandan, onikimilyon anonim insan onu bunlarla tedarik edebiliyordu.

Trenlerin çaprazladığı bir kent, Tokyo, diye yazmıştı, elektrik telleriyle birbirine bağlanmış, bize damarlarını gösteriyor. Televizyon yüzünden

insanları cahilleşiyor diyorlar, bense sokaklarda kitap okuyan bu kadar çok insanı hiç görmemiştim. Belki de sadece sokakta okuyorlardır, ya da okuyormuş gibi yapıyorlardır –ah şu sarı adamlar! Randevularımı Kinokuniya'da yapıyorum, Shinjuku'daki büyük kitapçıda. Japonlar'a Sinemaskop'u sinemadan on yüzyıl önce icat ettiren grafik deha, çizgi filmdeki kadın başrolünün makus talihini pek az telafi edebilir, kalpsiz öykü yazarları ve hadım eden sansürün kurbanları... Bazen kaçabilmişlerken, onları yeniden duvarlarda bulursunuz. Bütün kent bir çizgi film şeridi, hatta Planet Manga. Plastikleşmiş baroktan, merkezde Stalin'e varan heykelcilik anlayışını kim farketmeden edebilir ki? Çizgi roman okurlarının tepesine binen gözleriyle dev suratlar, insan boyunu aşan resimler, dikizleyenleri dikizleyen...

Akşam olunca megalopolis, yamaçların gölgesindeki taşra mezarlıklarıyla, istasyon ve tapınaklarıyla kasabalara dağılıyor. Tokyo'nun her bölgesi, bir kez daha, gökdelenler arasına sığınmış, masum, düzenli, küçük birer kasabaya dönüşüveriyor.

Shinjuku'daki ufak bar, ona hani o yalnızca çalanın duyabildiği yerli flütünü anımsatmıştı. Belki de kalkıp bir Godard filmi ya da Shakespeare oyunundaymış gibi bağırmıştır: "Bu müzik nerede ola ki?"

Ardından, Nishi-nippori'de Bay Yamada'nın meşakkatli 'action-cooking' sanatını icra ettiği lokantada yediğini anlatıyordu. Bay Yamada'nın jestlerini ve malzemeyi karıştırışını dikkatle izleyen birisi; resime, felsefeye ve karateye özgü temel kavramlar üzerine oldukça verimli düşünce üretebilir. Ona göre, Bay Yamada kendi mütevazi yoluyla tarzdaki öze sahipti ve sonuç olarak görünmez fırçasını kullanarak Tokyo'daki bu ilk güne "son" kelimesini kondurup kondurmamak kendisine kalmıştı.

Bütün günü televizyonun önünde geçirdim –şu hafıza kutusu. Kutsal geyiklerle birlikte Nara'daydım. Basho'nun, 15.yy'da "...başaşağı görür salkım söğüt, yansısını balıkçılın..." diye yazdığını bilmeden fotoğraf çekiyordum.

Reklam, bu alandaki Batılı düzenbazlıklara alışkınsanız, göze hitap eden bir haiku oluveriyor... anlamıyor olmak da üstüne bir tat katıyor elbette. Bir halüsinasyon anında Japonca konuşabildiğim izlenimine kapıldım, meğer NHK'de Gérard de Nerval üzerine bir kültürel programmış...

8:40, Kamboçya. Jean Jacques Rousseau'dan, Kızıl Kimerler'e: tesadüf mü yoksa tarih duyumu mu? Kıyamet[2]'te Brando, çok açık ve net bir kaç cümle sarfeder: "Korku bir yüze ve bir isme sahiptir... onunla dost olmalısın". Bir yüze ve bir isme sahip olan korkuyu defetmek için ona başka bir isim ve başka bir yüz vermek gerekir. Japon korku filmleri kimi cesetlere özgü o albenili güzelliğe sahip. Bazen hainliğin bu kadarı adamı sarsıyor. Kökenlerini, Asyatik toplumların çileyle uzun zamandır tanışıklıklarında arıyor insan; o kadar ki, acının bile süslü olmasını zorunlu kılıyor. Arkadan ödülü geliyor: Canavarlar yere serildiğinde, Natsume Masako yükseliyor; mutlak güzellik de bir isme ve bir yüze sahip.

Japon televizyonunu seyrettikçe, gitgide onun seni seyrettiği hissi ağır basıyor. Televizyon haberleri bile gözün sihirli işlevinin herşeyin merkezinde olduğuna tanık... Şimdi seçim zamanı: kazanan adaylar -şans ruhu- Daruma'nın kalan boş gözünü boyarlarken, kaybeden adaylar -üzgün ama vakarlı- tek gözü boyalı Daruma'larını alıp gidecekler.

Çözmesi en güç imajlar Avrupa'nınkiler. Ses bandı sonradan eklenecek bir filmin görüntülerini izledim. Polonya, altı ayımı aldı. Bu arada, yerel

---

[2] Filmin ingilizce orjinal adı: "Apocalypse Now".

depremlerle bir sorunum yok. Ama, doğruyu söylemek gerekirse, dün geceki sallantı bir sorunu anlamamda çok faydalı oldu. Şiir güvensizlikten doğar: sürgün Yahudiler, sallanan Japonlar; şakacı doğanın altlarından çekmeye yatkın olduğu bir halının üzerinde yaşamak, görünüşlerden ibaret bir dünyada hareket etme alışkanlığı: kırılgan, çabuk-ayak, tırsak... gezegenden gezegene uçan trenler, dokunulmaz bir geçmişte samurai dövüşü. Bunun adı, "şeylerin uçuculuğu".

Hepsini yaptım. -Güya- büyükler için olan gece şovlarına kadar. Çizgi film şeridindekiyle aynı ikiyüzlülük, ama bu kodlanmış bir ikiyüzlülük. Sansür şovun piç edilmesi değil, şovun kendisi. Kod mesajın ta kendisi. Örtülüp gizlenerek işaret edilen mutlak. Dinlerin hep yaptığı şey tam da buydu.

O yıl, Tokyo sokaklarını süsleyen şaaşaalı suratlar arasında bir yenisi belirdi: Papa'nınki. Vatikan'dan dışarı hiç çıkmamış hazineler, Sogo alışveriş merkezinin yedinci katında sergileniyor.

Meraktan elbette, biraz da gözdeki endüstriyel ajanlık parıltısıyla -iki yıl içinde daha verimli ve biraz daha hesaplı bir Katoliklik sürümü çıkaracaklarını hayal ediyorum- diye, yazıyordu; tabii, kutsal olana duyulan bir hayranlık da söz konusu, özellikle de başkasına aitse...

Acaba, Macy'nin üçüncü katı, Hokkaido adasındaki Josen-kai'de rastlanan türden Japon kutsal göstergelerini ne zaman ağırlayacak? İlk başta, bir müze, bir şapel ve bir seks dükkanını birleştiren bu yere insan gülümseyiveriyor. Japonya'da insan, her daim, alanlar arasındaki ayrımın inceliğine hayran kalıyor; o kadar ki, bir solukta bir heykel üzerine düşünüp, şişme bir bebek satın alıp, bereket tanrıçasına ufak bir sunuda bulunabilirsiniz, ona vitrinlerinde sürekli eşlik edenlerden... Vitrinlerin dürüstlüğü, 'cinsiyet bedenden kopmadan görünmez' diye vaaz etmeyecek olsalardı, televizyonun alicengiz oyunlarını bile dumura uğratabilirdi.

İnsan, düşüşten önce bir dünyaya inanmak istiyor: Amerikan işgalinin dayattığı dandik bir Püritanizm'in gölgesinin erişemeyeceği... Adak kuyusunun etrafında gülüşülen yerde, dostça bir jestle ona dokunan kadın da aynı kozmik masumiyeti paylaşıyor.

Öyleyse, müzenin ikinci bölümü de -içi doldurulmuş hayvan çiftleriyle- hep hayal ettiğimiz, o dünyevi cennet olsun. O kadar emin olmayın... hayvan masumiyeti sansürü atlatmak için bir numara olabilir; ama, diğer yandan da imkansız bir uzlaşmanın aynası belki de... İlk günaha gerek kalmadan bu dünyevi cennet'in, yitirilimiş cennet'e dönüşmesi içten bile değil. Josen-kai'deki narin hayvanların pürüzsüz parlaklığında Japon toplumundaki temel uçurumu, erkekleri kadınlardan ayıran uçurumu okudum. Bu hayata yalnızca iki yolla yansıyor sanki: korkunç kıyım ya da -Sei Shonagon'unkini anımsatan- temkinli bir melankoli, Japonlar bunu çevirisi mümkün olmayan tek bir kelimeyle ifade ediyorlar. İnsanın yaratıklarla aynı seviyeye indirilmesi -kilise babalarının işgaline yol açan- burada, yaratıklarla şeylerin çarpıcılığının kapışmasına dönüşüyor... öyle bir melankoli ki, lezzetini size ancak Samura Koichi'den bir kaç satır alıntılayarak hissetirebilirim: "Kim demiş ki zaman bütün yaraları sarar diye? Hatta; zaman, yaralar hariç her şeyi sarar, desek, en doğrusu olur. Zamanla, ayrılık acısı gerçek sınırlarını kaybeder. Zamanla, arzulanan beden uçup gider... arzulayan beden de yoksa artık diğeri için, geriye sadece yara kalır, bedenden sıyrılmış..."

Japonların sırrı -Lévi-Strauss'un şeylerin çarpıcılığı dediği- şeylerle bir olma, onların içine girme, bir anlığına onlar olma yetilerini çağırıyor, diye yazıyordu. Buna karşın onların da bizim gibi olması gayet normaldi: dayanıksız ve ölümsüz.

Animizm, Afrika'da yaygın bir mevhum, Japonya'ya daha az uygulanıyor, diye yazıyordu. Öyleyse, yaradılışın her parçasının görünmez bir karşılığının bulunduğu bu muğlak inanışa ne ad vereceğiz? Ne zaman bir fabrika ya da bir gökdelen yapılacak olsa; işe, toprağın sahibi tanrıyı hoşnut edecek bir törenle başlanıyor. Fırçalar için, abaküsler için, hatta küflü iğneler için bile bir tören mevcut. Eylül'ün 25'inde kırık bebeklerin ruhunu şaadetmek için bir tane var. Bebekler, -şevkat tanrıçası- Kannon için kutsanmış Kiyomitsu tapınağında üst üste yığılır ve ortalık bir yerde yakılır.

Katılanlara bakıyorum da... Kamikaze pilotlarını uğurlamaya gelmiş olan insanların yüzlerinde de aynı ifade vardı sanırım.

Gine-Bissau görüntülerine Cape Verde adalarından bir müziğin eşlik etmesi gerektiğini yazıyordu. Bu, Amilcar Cabral'in düşlediği birliğe bizim katkımız olacaktı. Bu kadar ufak –ve bu kadar fakir- bir ülke, dünyayı niye ilgilendirsin ki? Ellerinden geleni yaptılar, kendilerini özgürleştirdiler, Portekizlileri kovdular. Portekiz ordusunu öyle travmaya uğrattılar ki; bu, diktatörlüğü devirecek bir hareketin doğmasına ve insanın bir an için Avrupa'da gerçekleşecek yeni bir devrime inanmasına yol açtı. Bütün bunları kim hatırlar ki? Tarih, boş şişelerini pencereden dışarı fırlatır.

Bu sabah, Pidjiguity'deki rıhtımdaydım; mücadelenin ilk kurbanlarının öldürülmesiyle, 1959'da her şeyin başladığı yer. Bu gümüşi sis altında Afrika'yı tanımaya çalışmak, tropikal hamalların biraz baygın uğraşlarında mücadeleyi tanımak kadar zor olabilir. Söylentiye göre, bağımsızlığı takip eden sabah, bütün üçüncü dünya liderleri aynı cümleyi sarf etmişti: "Asıl sorunlar şimdi baş gösterecek". Cabral, bu lafı etme şansını hiç bulamadı: ilkin suikasta uğradı. Ancak, sorunlar baş gösterdi ve devam etti, hala da devam etmekte. Devrimci romantizm için biraz bayık sorunlar: çalışmak, üretmek, dağıtmak, savaş sonrası bezginliği atlatmak, iktidarın ve ayrıcalıkların cazibeleriyle baş etmek. Neyse canım... sonuçta tarih, sadece onu şekerle kaplı zannedenlere acı gelir.

Benim kişisel sorunum daha açık ve seçik: Bissau bayanları filme nasıl çekilebilir? Belli ki, orada gözün büyülü işlevi bana karşı çalışıyordu. Bissau'da ve Cape Verde'de pazar yerindeyken onlara tekrar eşitçe bakabiliyordum: Onu görüyorum, beni gördü, onu gördüğümü biliyor, bana bir bakış atıyor, ama öyle bir açıda ki bu bakış, hala bana yöneltilmemiş gibi davranmak mümkün, sonunda asıl bakış geliyor, doğrudan, saniyenin yirmidörtte biri kadar sürüyor, bir film karesi uzunluğunda...

Bütün kadınlarda kendinden menkul bir yok edilemezlik mizacı var. Erkeklerin göreviyse, bunun farkına varmalarını mümkün olduğunca geciktirmek olmuş, her zaman için. Afrika erkekleri bu görevde en az diğerleri kadar iyiler. Ancak Afrika kadınlarına yakından bir baktıktan sonra erkekler üzerine bahse girmezdim herhalde.

Köpek Hachiko'nun hikayesini anlatmıştı. Bir köpek, her gün istasyonda sahibini beklerdi. Sahibi öldü ama köpek bunu bilmiyordu ve tüm yaşamı boyunca beklemeye devam etti. İnsanlar etkilenmişti, ona yemek getirirlerdi. Öldükten sonra şerefine bir anıt dikildi, önüne hala sushi ve pirinç pastaları bırakılır, Hachiko'nun sadık ruhu aç kalmasın diye...

Tokyo, bunun gibi minik efsanelerle ve ortam kuran hayvanlarla dolu. Mitsukoshi aslanı; sınırlarında nöbet tuttuğu yer, bir zamanlar –Fransız resimlerinin büyük koleksiyoncusu, dükkanlarının yüzüncü yıldönümü kutlamaları için Versailles Şatosunu kiralayan adam- Bay Okada'nın imparatorluğuydu.

Bilgisayar bölümünde, Palaistra'daki genç Atinalılar gibi beyin kaslarını çalıştıran genç Japonlar gördüm. Kazanmaları gereken bir savaşları var.

Geleceğin tarih kitapları, belki de, entegre devreler muharebesini Salamis ve Agincourt ile aynı düzeye yerleştirecek... ama talihsiz rakibi şereflendirebilmek için diğer alanları ona bırakacaklar: bu sezon erkek modası John Kennedy'nin burcu altına yerleştirilmiş.

Her gün –Japon Vatanseverlik Partisi başkanı- Bay Akao'yu görürdü, yaşlı bir adak kaplumbağası gibi bir alanın köşesine kurulmuş, katlanır balkonunun yükseklerinden enternasyonal komünist mahaline karşı çığırmakta... Bayrakları ve megafonlarıyla aşırı Sağ'ın otomobilleri Tokyo peyzajının bir parçası –Bay Akao ise odak noktaları, diye yazıyordu. Sanırım, sadece savaş alanlarına gidip kehanette bulunmak için terk ettiği bu yol ağzında, köpek Hachiko gibi heykeli dikilecektir. 60'larda Narita'daydı. Toprakları üzerine havaalanı yapılmasına karşı savaşan çiftçiler ve hareket eden her şeyin arkasında Moskova'nın elinin olduğunu inkar eden Bay Akao.

Tokyo'nun siyaset mekanı Yurakucho. Bir zamanlar orada Vietnam'da barış için dua eden bonzlar görmüştüm. Bugün sağ-kanat genç eylemciler, Kuzey Adalarının Ruslar tarafından ilhak edilmesini protesto ediyorlar. Bazen aldıkları yanıt; Japonya'nın, Kuzey'in bedbaht işgalcisiyle ticari ilişkilerinin, sürekli ekonomik gerginlikten yakınan Amerikan müttefikleriyle olduğundan, bin kat daha iyi olduğu şeklindeydi. Eee, hiçbirşey basit değil!

Diğer kaldırımda, Sol yer tutmuş. Kore Katolik muhalefet lideri -73'te Tokyo'da Güney Kore gestaposunca kaçırılmış- Kim Dae Jung, ölüm cezasıyla tehdit ediliyor. Bir grup açlık grevine başladı. Kimi bazı genç militanlar ona destek amacıyla imza topluyor.

Mücadelenin kurbanlarından birinin doğum günü için Narita'ya geri döndüm. Gösteri gerçek değildi. Brigadoon eylemindekiyle aynı izlenime kapıldım; on yıl sonra, aynı oyuncuların ortasında uyanmak... polisin aynı mavi ıstakozları, kask takan aynı yeniyetmeler, aynı pankartlar ve aynı slogan: "Kahrolsun havaalanı." Tek eklenmiş olan şey: tam olarak, havaalanı. Tek pist ve içine tıkıldığı dikenli tellerle, şanlı olmaktan çok kuşatılmışa benziyor.

Dostum Hayao Yamaneko, bir çözüm buldu: şimdinin imajları değişmiyorsa, geçmişin imajlarını değiştir. Bana, sentezleyicisinden geçirilmiş haliyle, 60'lardaki çatışmaları gösterdi: görüntülerin, televizyonda gördüklerinizden –bir fanatik kanaatince- daha az aldatıcı olduğunu söylüyor. En azından kendilerini oldukları gibi beyan ediyorlar: imajlar olarak... hepten erişilmez olmuş bir gerçekliğin taşınabilir ve katı biçimi olarak değil. Hayao, makinesinin dünyasına 'bölge' diyor, Tarkovski'ye şapka çıkartarak...

Narita'nın, dağılmış bir hologram gibi bana geri getirdiği, 60'ların sakınılmış bir parçasıydı. Hayallere kapılmadan sevmek sevmekse, onu sevdiğimi söyleyebilirim. Beni sık sık öfkeden kudurtan bir kuşaktı; fakirliğe isyan edenlerle zenginliğe isyan edenleri ortak bir mücadelede birleştirme ütopyasını paylaşmadığım için... Ne var ki; artık nasıl yapacaklarını bilmeyenlerin ya da artık gıklarını çıkartmaya cesaret edemeyenlerin seslerini toparlayan o içgüdüsel tepkiyi haykırmıştı. Orada, kendilerini bilmeye mücadeleyle birlikte başlayan köylüler tanıdım. Mücadele, somut olarak başarısız oldu. Ama, dünyayı kavrayışları adına kazandıkları ne varsa sırf mücadeleden kazanılmış olabilirdi.

Öğrenciler içinse; bir kısmı, devrimci saflık adına dağlarda birbirlerini katletti, diğerleri ise kapitalizmle savaşmak için onu öylesine hatmettiler ki, şimdi en iyi şirket yöneticileri içlerinden temin ediliyor. Hareket, her yerde olduğu gibi, kendi duruşlarına ve kariyercilerine sahipti; buna,

şehitliği bir kariyer haline getirenler de dahil. Ancak; hareket, kendisiyle birlikte Ché Guevara gibi "ne zaman dünyada bir adaletsizlik yapılsa öfkeden titrerim" diyenleri de taşıyordu. Cömertliklerine politik bir anlam vermek istemişler ve cömertlikleri siyasetlerinden daha uzun ömürlü olmuştu. İşte bu yüzden, 'gençlik gençlerle heba oldu' denmesine hiç bir zaman müsaade etmeyeceğim.

Her haftasonu Shinjuku'da biraraya gelen gençlik biliyor belli ki, gerçek hayata atılmak üzere bir fırlatma rampası üzerinde olmadıklarını... hayatın ta kendisi olduklarını, taze halka tatlıları gibi yerinde yenmek üzere... Çok basit bir sır. Yaşlılar gizlemeye çalışıyor, gençlerinse bir kısmı biliyor. Sınıf takımları hakkında kötü konuştuğu için arkadaşının ellerini bağlayıp, onu bir binanın onüçüncü katından atan on yaşındaki kız henüz keşfedebilmiş değil. Çocuk intiharlarının önlenmesine adanmış özel telefon hatlarının sayısında artış talep eden ana babalar, çoktandır iyi saklamış olduklarını biraz geç farkediyorlar. 'Rock' ise sırrı paylaşmaya yarayan uluslararası bir dil.

Diğeriyse Tokyo'ya özgü. Takenoko için emeklilik yaşı yirmi. Onlar bebek Marslılar. Onları her Pazar Yoyogi'deki parkta dans ederlerken izlemeye gidiyorum. İnsanların onlara bakmalarını istiyorlar ama bakışları pek takıyor gibi değiller. Paralel bir zaman diliminde yaşıyorlar: bir tür görünmez akvaryum duvarı onları topladıkları kalabalıktan ayırıyor; bense, gezegeninin adetlerini öğrenen küçük takenoko kızı üzerine düşünerek -kuşkusuz bu ilk seferi- tüm bir öğleden sonrayı geçirebilirim.

Bunun ötesinde; asker künyesi takıyorlar, bir ıslığa boyun eğiyorlar, Mafya'dan besleniyorlar ve kızlardan oluşan tek bir grup haricinde, komuta eden her zaman bir erkek çocuğu oluyor.

Bir gün şöyle yazdı: bir rüya açıklaması. Gitgide rüyalarım Tokyo'nun alışveriş merkezlerinde, onları uzantılayan ve kente parallel giden yeraltı tünellerinde geçmeye başladı. Bir surat beliriyor, kayboluyor... bir iz bulunuyor, yitiriliyor. Rüyalar tüm folklörüyle öyle yerli yerinde ki ertesi gün uyanık haldeyken bodrumdaki labirentte, önceki gecede gizlenmiş o andalığı aramaya devam ettiğimi fark ediyorum. Merak etmeye başlıyorum, bu rüyalar bana mı ait gerçekten; yoksa, bir bütünün, tüm bir kentin de bir projeksiyondan ibaret olduğu devasa kollektif bir rüyanın mı parçası? Tanıdık bir ses ya da bir kalbin atışını duymak için, Sei Shonagon'unki söz gelimi, sağda solda duran telefonlardan birine uzanmak yetecektir.

Bütün çarşılar istasyonlara çıkıyor... dükkanlar ve tren yolları ismini taşıdıkları aynı firmalara ait. Keio, Odakyu -tüm liman isimleri. Uyuyan insanlarla dolu tren, bütün rüya parçalarını bir araya getirip onlardan tek bir film yapıyor -nihai film-. Otomatik gişeden alınan biletler gösteriye girme imkanı veriyor.

İstasyon merdivenlerine vuran Ocak ayı ışığından bahsediyordu. Bu kent müzikal bir beste olarak yorumlanmalı, diyordu; büyük orkestral kalabalıklar ve detaylar yığınında kaybolabilir insan. Ve, Tokyo'nun en ucuz imajını yaratan buydu: aşırı kalabalık, megalomanyak, gayri-insani. Onda, daha rafine döngüler gördüğünü düşünüyordu; ritmler, geçerken yakalanmış surat katmanları —enstrüman grupları gibi olabildiğince farklı ve özelleşmiş. Bazen müzikal karşılaştırma sade gerçekliğe denk düşüyordu; Ginza'daki Sony merdiveninin kendisi bir enstrümandı, her basamak bir nota. Bir nevi karmaşık bir fügün sesleri gibi hepsi birlikte yerine oturuyordu ama birini işgal edip onunla takılmak da yeterliydi. Televizyon ekranları söz gelimi; tamamen kendi başlarına bir ajanda yaratıyorlardı, kimi zaman beklenmedik eğrilerle sarılmış zıvanaya... Sumo sezonuydu, Ginza üzerindeki en şık vitrinlerde güreşleri izlemeye gelen hayranlarsa Tokyo'nun en fakirleriydi. O kadar fakirlerdi ki, bir televizyonları bile yoktu.

Gelirlerken gördü onları, güneşli bir şafak vakti birlikte saké içmişlikleri olan Namida-bashi'nin ölü ruhları –kaç sezon önceydi, o şimdi?

Şöyle yazıyordu: Tokyo denen o bestede, elektronik yedek parçaların –bazı düşük bel pantolonların mücevheri olarak- satıldığı tezgahlarda bile Avrupa'daki nadirliği beni gerçek bir akustik sürgüne mahkum eden müstesna bir dize var. Video oyunları müziğini kastediyorum. Masalara sığdırılmışlar. İçkinizi içip öğle yemeğinizi yerken oynamaya devam edebilirsiniz. Sokağa açılıyorlar. Dinledikçe hafızadan da çalabilirisiniz.

Bu oyunların doğuşunu Japonya'da gördüm. Sonra onlarla dünyanın dört bir köşesinde karşılaştım ama bir detay farklıydı. Başlangıçta oyun tanıdıktı: bir tür ekoloji-karşıtı dayak fikriyle, bebek fok balıkları ya da kır sıçanları, hangisi emin değilim -gözünün akını gösterdiği anda- yaratıkları dümdüz etmek. Şimdi, bir de Japon çeşitlemesine bakın. Yaratıklar yerine, etiketlerle işaretlenmiş bir nevi insan kafaları: en üstte kurul başkanı, onun önünde başkan yardımcısı ve yöneticiler, ön sıradaysa bölüm şefleri ve personel sorumlusu. Filme çektiğim adam için –hayranlık uyandıran bir enerjiyle hiyerarşiye patlatıp dururken- oyunun pek de alegorik olmadığı, aklında tam olarak kendi üstlerinin bulunduğu, hissi uyandı bende. Personel sorumlusunu temsil eden kukla, hiç kuşkusuz bu yüzden, ardı ardına yediği amansız darbelerden haşat olmuş ve yeniden bir bebek fok balığıyla yer değiştirmişti.

Hayao Yamaneko makinasıyla video oyunları icat ediyor. Beni memnun etmek için en sevdiğim hayvanları da katıyor: kedi ve baykuş. Ona göre; duygu, hafıza ve hayal gücüyle, ancak elektroniğin dokusu başa çıkabilir. Mizoguchi'nin Arsen Lüpen'i söz gelimi ya da daha az hayali olmayan burakumin[3]. Var olmayan bir Japon kategorisini göstermeyi kim iddia edebilir? Ama oradalar... kendisini Osaka'da günlüğüne kiraya verenler gördüm, sokaklarda uyuyorlar. Ortaçağlardan bu yana pislik, bel büken işlere koşuluyorlar. Tabii, Meiji döneminden beri, resmi olarak onlara ayrım yapılmıyor ve gerçek isimleri –eta- bir tabu kelime, ağıza alınmaması gereken... Onlar, yok-insan... Onları gösterebilmek, ancak yok-imaj'la mümkün olmasın?

Makinelerin insan ırkına yardım etmesi gibi bir planda ilk aşama video oyunları... zekaya bir gelecek vaat eden yegâne plan. Şu andaysa, zamanımızın içkin felsefesi Pac-Man'da zuhur ediyor. Yüz yenlik madeni paralarımı şahsına kurban ederken dünyayı fethedeceğini bilmiyordum. Belki de insanın kaderinin en mükemmel metaforu olmasındandır. Birey ile çevresi arasındaki güç dengesini doğru perspektife koyuyor. Ve bize; gayet ayık, diyor ki: bol bol şanlı saldırılar düzenlemek şeref kazandırabilir; mamafih, adamı yerler...

Hayvanlarla insanların cenazelerinde aynı krizantemlerin bulunması onu sevindirmişti. Bana, Ueno'daki hayvanat bahçesinde yıl boyunca ölmüş olan hayvanlar anısına düzenlenmiş töreni anlattı. Bir pandanın ölümü; bu ağıt günü üstüne, art arda iki yıl, bir kara örtü fırlatmıştı, biçare bırakan... hem de ne biçare... –gazetelere göre- o sıralar ölen başbakanın ölümünden de fazla... Geçen yıl insanlar gerçekten ağladılar. Şimdiyse buna alışıyor gibiler, peri masallarında canavarların genç kızları kaçırması misali, ölümün her yıl bir panda götürdüğünü kabullenerekten...

Şu cümleyi duydum: "Yaşamı ölümden ayıran duvar, bir Batılı'ya göründüğü kadar kalın değil bize..." Ölmek üzere olan insanların yüzünden okunan çokça sürpriz'di. Şu anda Japon çocuklarının gözlerinde okuduğumsa, merak; sanki –bir hayvanın ölümünü anlayabilmek- duvara bakabilmek için...

---

[3] Japonya'da toplumsal varlığı yadsınan, aşağılanan, dışlananlar.

Ölümün... içinden geçilen bir duvar değil de, izlenecek bir yol olduğu bir ülkeden döndüm. Bijagós takım adalarının büyük atası, ölülerin seyir rotasından tutunda onları öbür dünyaya götürecek gemiyi bekleyecekleri son kumsala varıncaya kadar, çok titiz bir protokole uyarak adadan adaya nasıl hareket ettiklerini bizim için tarif etti. Es kaza onlarla karşılaşılacak olunursa herşeyden önemlisi onları tanımamaktı...

Bijagós, Gine-Bissau'nun bir parçası. Eski bir film klibinde, Amilcar Cabral hoşçakalın jestiyle kıyıya el sallıyor, haklı, çünkü onu bir daha göremeyecek. Aynı jesti, onbeş yıl sonra bizi geri götüren kano üzerinde, Luis Cabral yaptı. Bu süre içerisinde; Gine bir ulus, Luis ise onun başkanı olmuştu. Savaşı anımsayanlar onu anımsar. Amilcar'ın üvey kardeşi; onun gibi, kanı Gine ve Cape Verde karışımı; ve onun gibi, alışılmadık bir partinin, iki sömürge ülkeyi tek bir mücadele hareketi altında toplayarak iki devletin oluşturacağı bir federasyonun önderliğini yapmak isteyen, PAIGC'nin kurucu üyesi.

Eski gerilla savaşçılarının hikayelerini dinledim; savaştıkları koşullar o kadar insanlık dışıydı ki, kendi çektiklerini çekmek zorunda kalan Portekiz askerleri için üzülüyorlardı. Bunu bile duydum. Ve, belli bir film yapımcılığı türünü tariflemek üzere gerilla kelimesini hafifçe kullanmış olmaktan insanın yüzünü kızartacak daha pek çok şey. O zamanlar için, birçok kuramsal tartışmayla olduğu gibi saha üzerindeki kanlı yenilgilerle de ilişkili bir kelime.

Amilcar Cabral, başarılı bir gerilla savaşı yürütebilmiş olan yegâne liderdi, sadece askeri fetihler bakımından da değil üstelik. Halkını tanıyordu, onları uzun zaman çalışmıştı; özgürleşen her bölgenin, böylelikle, farklı türde bir toplumun öncülü olabilmesı için uğraşmıştı.

Sosyalist ülkeler savaşçıları silahlandırmak için silah yollar. Sosyal Demokrasiler halk pazarlarını doldurur. Aşırı sol, tarihi affetsin; ama gerillalar suda balık gibiyse, bunu biraz İsveç'e borçluyuz.

Amilcar, tuhaflıklardan korkmuyordu -tuzakların farkındaydı. Şöyle yazıyordu: "Dalgalarla ve fırtınalarla dolu büyük bir nehrin ucundayız sanki, onu geçmeye çalışıp boğulan insanlarla birlikte... ancak başka çareleri yok, karşı tarafa geçmek zorundalar."

Ve şimdi, sahne Cassaque'a geçiyor: Şubat'ın 17'si, 1980. Ancak, bunu doğru dürüst anlayabilmek için zamanda ileri gitmek gerekir. Bir yıl içerisinde başkan Luis Cabral hapse girecek ve yeni mükafatlandırdığı mızmızlayan adam, vali Nino, iktidara geçecek. Parti dağılmış olacak ve Gine'liler ile Cape Verde'liler, birbirinden ayrılmış, Amilcar'ın mirası için dalaşıyor olacaklar. Ziyaretçilerin gözünde mücadelenin kardeşliğini pekiştiren bu terfi törenlerinin ardında, bir zafer sonrası küskünlüğünün yer yetmiş olduğunu ve Nino'nun göz yaşlarının, eski bir askerin hisleri olmaktan çok, diğerleri üzerinde yeteri kadar yükseltilmediğini düşünen, gururu zedelenmiş bir kahramanın hisleri olduğunu öğreneceğiz.

Ve, bütün suratlar ardında bir anı. Ve, kollektif bir hafızaya kaynaşmış olduğunu düşündüğümüz şeyler yerine, tarihin büyük yarasında kendi kişisel kesiklerine geçiş töreni düzenleyen insanlara ait binlerce anı.

Portekiz'de bütün hayatı boyunca diktatörlüğe karşı savaşmış –buna karşın Bissau'da patlayan dalgada yetişmiş- Miguel Torga, şöyle yazıyordu: "Her protagonist sadece kendisini temsil eder; aradığıysa, sosyal manzarada bir değişiklik yerine, devrimci eyleminde kendi imajının yüceltilmesidir."

Dalgalar böyle çekiliyor işte... Ve; tarihin, istihdam ettiklerine, şevkat ya da hesap kitap yoluyla, bir tür gelecek amnezisi dağıttığına inanmak

gerekir: Amilcar, kendi partisinin üyelerince katledildi; özgürleşmiş alanların kaderi kanlı sersem tiranlara terkedildi; buna karşın, onlar da istikrarına herkesçe güvenilen merkezi bir güç tarafından bertaraf edildi, ta ki askeri darbe gelinceye kadar...

Tarih böyle ilerliyor işte; birinin kulaklarını tıkaması gibi, hafızasını tıkayarak. Luis, Küba'ya sürgün edildi; Nino'da, kendisine karşı düzenlenen komploları keşfetmekle meşgulken, tarih sahnesinde tepe taklak anılabilir. Umrunda değil, hiçbirşeyden çakmıyor, tek bir dostu var, Kıyamet'te Brando'nun bahsettiği: korku. Bir isme ve bir yüze sahip olan...

Sana bütün bunları, başka bir dünyadan yazıyorum, bir görünüşler dünyasından... Bir bakıma, iki dünya birbiriyle iletişim halinde. Birisi için anı olan, diğeri için tarih: bir imkansızlık. Efsaneler, açıklanamaz olanı açıklayabilme ihtiyacından doğuyor. Anılar, delirişleriyle, kayıp gidişleriyle başa çıkmak durumundalar. Durdurulmuş bir an, projektör lambasının önüne takılmış bir film karesi gibi yanabilir. Delilik koruyucudur, yüksek ateş gibi...

'Bölge'sindeyken Hayao'yu kıskanıyorum, hafızasının göstergeleriyle oynuyor. Etrafını sarıp; onları, zamanın ötesine uçmayı başarmış böcekler gibi donatıyor; işte, düşünebileceği bir nokta, zamanın dışında: geriye kalan yegâne sonsuzluk... Makinelerine bakıyorum. Her anının kendi efsanesini yaratabildiği bir dünya düşünüyorum.

Alfred Hitchcock'un Vertigo'su, diyordu, imkansız hafızayı -zıvanadan çıkmış hafızayı- nakşedebilmiş yegane film. Başlık yazılarının sarmalında zamanın uzaklaştıkça daha geniş bir alanı kapsadığını görüyordu, şimdiki anı hareketsiz gözüyle içeren bir siklon.

San Francisco'da filmdeki tüm mekanlara haccını yapmıştı: James Stewart'ın Kim Novak hakkında ajanlık yaptığı -adam avcı, kadın av- çiçekçi Podesta Baldocchi. Yoksa tersi miydi? Kaplama değişmemiş.

Jimmy Stewart'ın (Scotty), Kim Novak'ı (Madeline) takip ettiği San Francisco tepelerinde bir aşağı bir yukarı araba sürmüş. Sanki mesele bir takipmiş, muammaymış, cinayetmiş gibi görünür... sarmalın içine itinayla kodlanmış olduğundan, ıskalayabilir ya da hemen fark edemeyebilirsiniz... kudret ve özgürlüktür, melankoli ve göz kamaşmasıdır mesele... mekandaymış gibi görünen vertigo zamandadır, zamanın vertigosudur asıl söz konusu olan.

Bütün izleri takip etmişti. Hatta, Madeline'nin uzun zaman önce ölmüş bir kadının, hani şu tanımıyor olması gereken, kabrine dua etmek için geldiği Dolores Misyon'undaki mezarlığa kadar... Madeline'nin izini sürmüştü -Scotty'nin yaptığı gibi- Şeref Lejyon'undaki müzede, ölmüş bir kadının, hani şu tanımıyor olması gereken, portresi önünde durana kadar. Ve portrenin üzerinde, Madeline'nin saçındaki gibi, zaman sarmalı...

Eddy ve Gough'un köşesindeki, Madeline'nin kaybolduğu küçük Viktoryen otelin kendisi de kaybolmuş, yerine beton gelmiş. Diğer yandan, Sekoya yarması Muir korusunda duruyormuş hala. Madeline, ağacın yaşını ölçen iç içe geçmiş halkalardan ikisi arasında, bir kısa mesafe üzerinde, elini gezdirmiş ve... "burada, doğdum...ve burada, öldüm" demişti. Bu pasajın alıntılandığı başka bir filmi anımsamıştı. Sekoya, Paris'teki Jardin des Plantes'tekiydi ve el de ağacın dışında bir yere işaret ediyordu, zamanın dışında...

San Juan Bautista'daki boyalı at, gözleri Madeline'nin ki gibi bakan: Hitchcock bir şey icat etmemişti, herşey hali hazırda orada vardı. Misyon'un promenadının kemerleri altında koşmuştu, Madeline'nin ölümüne doğru koştuğu gibi... Ama, ölüm onunki miydi?

–Hitchcock'un eklediği tek şey olan- bu sahte kuleden, Scotty'yi zamanın aşk salağı olarak hayal etmişti; yanlışlamaksızın, hafıza ile yaşamayı imkansız bulmasından ötürü... Başka bir zaman boyutunda bir Madeline icat etmişti, Golden Gate köprüsünde, onu San Francisco körfezinden çıkardığı yerde başlayan müphem hikayenin esrar perdesini kaldırabileceği, sadece kendisine ait o bölgede, ölümden kurtardıktan sonra onu tekrar ölüme atmadan önce... Yoksa tersi miydi?

San Francisco'da, on dokuz kez seyrettiğim bir filmin haccını gerçekleştirdim. İzlanda'da, hayali bir film için ilk taşı koydum. O yaz bir yol üstünde üç çocukla karşılaştım, denizin içinden bir volkan çıkıverdi. Amerikalı astronotlar ayı andırdığı için uçuştan önce idman yapmaya dünyanın bu köşesine gelmişlerdi. Hemen bir bilim kurgu seti geldi aklıma: başka bir gezegenin peyzajı. Ya da, hayır, kendi gezegenimizin peyzajı olsun ama başka bir yerden, çok uzaklardan gelen bir yabancı için... Tabana yapışan volkanik toprak üzerinde yavaşça, ağır ağır hareket edişini hayal edebiliyorum. Birden tökezliyor ve öbür adımına kadar bir yıl geçmiş. Hollanda sınırında deniz kuşu tapınağında küçük bir patika boyunca yürüyor.

Bu sadece başlangıç. Şimdi, neden zamanda bu kopma, hafızaların bu bağlanışı? Tek anlayamadığı bu. Başka bir gezegenden gelmiş değil, geleceğimizden geliyor, 4001'den: insan beyninin tümünün iş başı yaptığı çağa eriştiği zaman. Bütün uyuttuğumuz yetiler, hafıza dahil, mükemmeliyete erişmiş. Mantıksal sonuç: herşeyin toptan hatırlanması, gözün önünden film şeridi gibi geçen hayat, hafızanın estetizasyondan arındırılmasıdır.

Hafızasını kaybetmiş insanlar üzerine onca hikayeden sonra, işte birde unutmayı kaybetmiş birinin hikayesi... Ve, şahsına münhasır doğası, onu insanlığın geçmişine ve gölgelerine, aşağılamaksızın ya da bundan kendine paye çıkartmaksızın, önce merakla sonra da tutkuyla döndürecektir. Onun geldiği dünyada; bir hayalin peşine düşmek, bir portreyle dağılmak, müziğin sesiyle titremek, ancak uzun ve acı dolu bir tarih öncesinin göstergeleri olabilir. Anlamak istiyor. Zamanın bu zayıflıklarını bir adaletsizlik gibi hissediyor; ve bu adaletsizliğe, Ché Guevara gibi, 60'ların gençliği gibi öfkeyle tepki veriyor. O, zamanın Üçüncü Dünyacısı. Gezegeninin geçmişinde mutsuzluğun bulunması; onun için, onların şimdiki zamanında fakirliğin bulunması kadar katlanılmaz.

Haliyle, başaramıyor. Farkediyor ki, mutsuzluk onca erişilmez ki onun için... fakir bir ülkedeki yoksulluğun, zengin bir ülkenin çocuklarınca tahayyül edilememesi gibi... Tüm ayrıcalıklarından vazgeçmeyi tercih etmişse de, bu tercihi yapabilmesini sağlayan ayrıcalık konusunda yapabileceği hiç bir şey yok. Onu bu absürd arayışa atandan medet umabilir ancak: Mussorgsky'nin bir şarkı döngüsü. 40.yy'da hala söylenirler. Anlamları kayboldu. Ama ancak o zaman; ilk defa, mutsuzluk ve hafızayla alakalı, anlayamadığı o şeyin o andalığını algılayabilmiş ve ona doğru ağır ve yavaşça yürümeye başlamıştı.

Tabii, hiçbir zaman yapmayacağım bu filmi. Yine de setleri topluyorum, espriler icat ediyorum, favori yaratıklarımı içine katıyorum. Bir başlık buldum bile, aslında o Mussorgsky şarkılarının başlığı: Güneşsiz.

15 Mayıs 1945, saat sabah 7'de, 382.Amerikan piyade taburu Okinawa'da bir tepeyi işgal ederek, ona "Çük Tepesi" adını taktı. Sanırım, Amerikalılar ele geçirdiklerini Japon toprağı zannediyordu ve Ryukyu medeniyeti diye bir şeyden pek haberdar değildi. Ben de öyle; ne var ki, Itoman'daki pazarcı bayanların yüzleri bana Utamora'dan çok Gaugin'den bahseder gibiydi. Yüzyıllar süren şüheyla kölelik boyunca takımadalarda zaman kıpırdamamıştı. Sonra yarılma oldu. Kadınlarını hafızalarının bekçisi yapmak adalara özgü

bir şey mi? Öğrendiğime göre –Bijagos'lardaki gibi- büyü bilgisi kadınlarla aktarılıyor. Her topluluğun bir kadın rahibi –noro- var ve cenazeler hariç tüm ayinleri onlar yönetiyor.

Japonlar saflarını inç inç savunmuşlar. Günün sonunda L Birliği'nin kalıntılarından oluşan iki yarım müfreze tepeyi ancak yarılamış... peşlerine takıldığım bir grup kasabalının arınma ayini yapmaya gittiklerine benzer bir tepe. Noro; deniz, yağmur, toprak ve ateş tanrılarıyla konuşur. Erkek ve kız kardeş arasındaki ayrıcalıklı bir ilişkinin mutlak yansıması olan kız kardeş tanrısı önünde herkes eğilir. Kız kardeş, ölümünden sonra bile ruhani ağırlığını korur.

Şafakta Amerikalılar geri çekildi. Ada teslim olup da modern dünyaya devrilene kadar çatışmalar bir aydan fazla sürdü. Yirmiiki yıl süren Amerikan işgali, tartışmalı Japon hükümranlığının yeniden kurulması: bovling sahalarından ve benzin istasyonlarından iki mil ötede; noro, tanrılarla diyaloğuna devam ediyor. O gittiğinde diyalog son bulacak. Abiler, ölü kız kardeşlerinin onları gözettiğini artık bilemeyecek. Bu ayini filme alırken sonu gelmiş bir şeye tanık olduğumu biliyordum. Yok olan büyü kültürleri onları takip edenlere izler bırakırlar. Buysa hiç bırakmayacak; tarihteki yarılma çok vahşi oldu.

Bu yarılmaya tepenin doruğunda dokundum; 1945'te Amerikalı'lara teslim olmaktansa el bombasıyla intihar eden ikiyüz kızın bulunduğu hendeğin kenarındayken nasıl dokunduysam... İnsanlar, hendeğin önünde fotoğraf çektiriyor. Hemen karşısında, el bombası şeklinde hatıra çakmaklar satılıyor.

Hayao'nun makinesinde savaş, yakılan, bir ateş kadrajında liğme liğme edilen harfleri anımsatıyor. Pearl Harbor'ın kod adı Tora, Tora, Tora'ydı, Gokokuji'deki çiftin dua ettikleri kedinin adı. Demek bütün bunlar üç kez terennüm edilmiş bir kedinin adıyla başlamış olacak...

Okinawa açıklarında kamikaze Amerikan filosuna dalışa geçti, efsane olacaklardı. Belli ki, bu iş için daha müsait bir malzemeydiler; yoksa, özel birimler gibi, mahkumlarını bir Mançurya'nın acı ayazına çıkartıp, bir sıcak suya daldırarak etin kemikten ne çabuk ayrıldığını izlemekle uğraşabilirlerdi.

Kamikazelerin tümünün de gönüllü ya da pek de öyle gözüpek samurai vaziyetinde olmadıklarını öğrenmek için son mektuplarını okumalısınız. Ryoji Uebara son saké'sini içmeden yazıyordu: "Japonya'nın sonsuza dek yaşayabilmesi için özgürce yaşaması gerektiğini düşündüm hep. Bunu bugün, totaliter bir rejim altında böyle söylemek ahmakça görünebilir. Biz kamikaze pilotları, makineleriz; bize hiçbir şey söylemek düşmez, yurttaşlarımıza Japonya'yı rüyalarımızın ülkesi yapmaları için yalvarabiliriz ancak. Uçaktayken bir makineyim, kendisini bir uçak gemisine yapıştırmak üzere mıknatıslanmış metalin bir zerresiyim. Ama yere indiğim zaman, duyguları ve tutkularıyla bir insanım. Lütfen bu düzensiz düşünceleri affedin. Size daha çok bir melankoli resmi bırakıyorum ama kalbimin derinliklerinde mutluyum. Dürüst konuştum, beni bağışlayın."

Afrika'dan her dönüşünde, aslında Atlantik'in ortasında bir tuz kayası olan Sal adasında duraklardı. Adanın ucunda, Santa Maria kasabasının ve boyalı mezarlı kabristanın ötesinde, çöle varmak için dümdüz yürümek yeterli. Serapları anladım, diye yazıyordu. Bir anda çölün içinde buluyorsun kendini, gece içinde bulur gibi... çöl olmayan ne varsa, artık yok. Ortaya çıkan imajlara inanasın gelmiyor.

Sana, Île de-France'da emuların bulunduğundan bahsetmiş miydim? Bu isim –Fransa adası- Sal adasında kulağa tuhaf geliyor. Hafızamda iki kule üst

üste biniyor: Jeanne d'Arc'a kamp yeri olan Montpilloy kalesi kalıntılarındaki ile Sal'ın güney ucundaki deniz feneri kulesi, muhtemelen yağ ile çalışanların sonuncusu...

Sahel'de bir deniz feneri, kum ve tuzun ucunda okyanusu görene kadar bir kolaja benziyor. Kıtalararası sefer yapan uçakların mürettebatı Sal'da değişiyior. Kulüpleri, bu hiçlik cephesine ufak bir deniz kenarı tatil beldesi dokunuşu getiriyor ki, bu geriye kalanı daha da gerçek dışı kılıyor. Kumsalda yaşayan başı boş köpekleri onlar besliyor.

Bu gece köpeklerimi biraz tedirgin buldum; denizle bu kadar oynadıklarını daha önce hiç görmemiştim. Daha sonra Hong Kong radyosunu dinleyince anladım ki: bugün ay yeni yılının ilk günüydü ve köpek burcuyla su burcu altmış yıldır ilk defa karşılaşıyordu.

Orada, onbirbin mil ötede, Ocak ayı ışığının Tokyo toprağına düşürdüğü hareketli uzun gölgelerin ortasında tek bir gölge hareketsiz duruyor: Asakusa bonzunun gölgesi. Japonya'da köpek yılı da başlamakta. Tapınaklar, bozukluklarını fırlatmaya ve hayata –Japon usulü- onu askıya almadan karışan bir dua etmeye gelmiş ziyaretçilerle dolup taşıyor.

Dünyanın ucunda, adam Sal'de, fır dönen köpeklerim eşliğinde kara kara düşünürken Tokyo'daki o Ocak ayını hatırlıyorum, daha doğrusu Ocak ayında Tokyo'dayken çektiğim filmdeki imajları hatırlıyorum. İmajlar hafızamın yerini aldılar. Onlar hafızam. Film çekmeyen, fotoğraf çekmeyen, teyp kaydı yapmayan insanlar nasıl hatırlayabiliyorlar merak ediyorum doğrusu. İnsanlık hatırlayabilmeyi nasıl başardı?

Biliyorum: İncil'i yazdı. Yeni İncil, sadece varolduğunu bilebilmek için tekrar tekrar kendisini okumak zorunda kalacak olan bir zamanın sonsuz bir manyetik teybi olacak. 4001 yılını ve topyekün hatırlayabilmeyi beklerken, kahinlerin bize yeni yılda vaat edebileceği, uzun altıgen kutularından dışarı çekip çıkarttığımız budur: Joan of Arc gibi- kamptan kampa koşuşan o hafızanın üzerine birazcık daha kuvvet... Hong Kong radyosunun Cape Verde adasında yakaladığı bir kısa dalga anonsunun Tokyo'ya uzanabilmesi ve belli bir rengin hafızasının sokaktan başka bir ülkeye, başka bir mesafeye, başka bir müziğe sekebilmesi, bitmeksizin...

Hafızanın patikasının bittiği yerde, yeni yılın mucizevi ışığında, Fransa Adası'nın ideogramları, Tokyo'nun kanjisinden daha az esrarengiz değil. Hint kışında, hava sanki Japonların bir yılı aklayıp diğerine girmeleri için yapılan sayısız törenlerden arınmış çıkan ilk unsurmuş gibi... Bir tüm ay onlara ancak yetiyor nezaketin zamana borçlu olduğu bütün görevleri yerine getirebilmeleri için... tartışmasız en ilginç olanı da Tenjin tapınağında uso kuşunun yakalanması, bir geleneğe göre gelecek seneki tüm yalanlarınızı yutuyor, bir diğerine göreyse onları doğrulara çeviriyor.

Fakat, Ocak ayında sokağa rengini veren, onu birden farklı kılan şey kimonoların belirişidir. Sokakta, dükkanlarda, iş yerlerinde, hatta açılış gününde borsada dahi, kızlar kürk yakalı kışlık kimonolarını piyasaya çıkartıyorlar. Yılın o anında diğer Japonlar daha yassı televizyonlar icat etmekle, intihar etmekle ya da dünya yarı-iletkenler piyasasının üçte ikisini ele geçirmekle uğraşadursunlar... Ne-a-lâ! Gözünüz bir tek kızları görüyor...

Ocak ayının 15'iyle yaş gününün gelişi: genç bir Japon kadınının hayatında yer alan zorunlu bir kutlama. Kent hükümetleri küçük çantalar dağıtıyor... hediyelerle, ajandalarla, nasihatlarla dolu: iyi bir vatandaş, iyi bir anne, iyi bir eş olabilmeye dair. O gün, her yirmi yaşını dolduran kız ailesini Japonya'nın neresinde olursa olsun ücretsiz arayabilir. Bayrak, ev ve ülke: ergenliğe açılan antre bu. Takenoko'nun ve rock şarkıcılarının

dünyası roket gibi uzaklaşırken spikerler toplumun onlardan ne beklediklerini açıklıyor. Sırrı unutmak ne kadar sürecek?

Ve bütün kutlamalar sona erdiğinde geriye yalnızca süslemeleri –kutlamaya ait bütün aksesuarları- toplamak kalıyor ve bunları yakarak kutlama yapmak... Bu, dondo-yaki... Ueno'daki bebekler gibi ölümsüzlük üzerinde hak kazanmış kalıntıları kutsayan bir Şinto ritüeli. Şeylerin çarpıcılığının -yitip gitmeden önceki- son hali. Daruma -tek gözlü ruh- ateşin zirvesinde ihtişam sahibi... Terk etmek bir şölen olmalı; yırtılarak kopmak bir şölen olmalı. Ve yitirilmiş, kırılmış, tüketilmiş her şeye elveda bir törenle onurlandırılmalı. Boşanmanın da törenle olmasını isteyen şu Fransız şairin dileğini Japonya yerine getirebilir. Bu ritüelin tek şaşırtıcı yanı uzun sopalarıyla yere vuran çocukların çemberiydi. Tek bir açıklamam var, tekil bir açıklama –hernekadar benim için küçük samimi bir hizmetin yerini tutuyor olsa da- maksat köstebeği kovalamak.

İşte benim İzlanda'dan üç çocuğun gelip kendilerini nakşettikleri yer burası. Tüm çekimi yeniden ele aldım, biraz puslucana olan sonu da katarak, uçurumda tepemize binen rüzgarın kuvveti altında titreyen kare: derleyip toplamak için kestiğim herşey; ve o anda göze görünenler içinde en iyi duranlara yönelmek, son yirmidörtte bir saniyesine kadar, kol mesafesinde, zoom mesafesinde kalmak, nafile... Heimaey şehri altımızda dağıldı. Ve beş yıl sonra arkadaşım Haroun Tazieff aynı yerde çektiği filmi bana gönderdiğinde, bir tek adını koyabilmek yetecekti, doğanın da kendi dondo-yaki'sini gerçekleştirdiğini öğrenebilmeye; adanın volkanı yeniden uyanmıştı. O görüntülere baktım, sanki bütün bir 65 senesi az önce küllerle kaplanmış gibiydi.

Yani, beklemek yetmişti ve zamanın işleyişini gezegenin kendisi sahnelemişti. Benim pencerem olmuş olanı yeniden gördüm. Şehirden geçerek aşağıya, çocuklarla karşılaştığım uçuruma yaptığım yürüyüşlerin incilerini, tanıdık çatı ve balkonların belirişlerini gördüm. Haroun'un benim için filme çekmekte yeterince duyarlı olduğu beyaz çoraplı kedi de doğal olarak yerini buldu. Ve düşündüm de, şimdiye kadar bu geziyi destekleyen bütün dualar içinde en zarifi, Gotokuji'li kadın tarafından söylenmiş olanıydı; kedisi Tora'ya basitçe, "Kedi, her neredeysen, huzur seninle olsun" demişti.

Ve sonra, karşılığında yolculuk 'bölge'ye girdi... ve Hayao bana benim imajlarımı gösterdi, zaten epeydir zamanın yosunundan etkilenmiş, sarmalın yutmuş olduğu o anların varoluşunca süren yalandan sıyrılmış halde...

Baharın gelişiyle, her karganın ötüşünü yarım ton yükseltmek suretiyle bu gelişi bildirişiyle, Yamanote hattının yeşil trenine bindim ve Tokyo istasyonunda, merkez postanenin yanında indim. Sokağın boş olmasına rağmen –Japon usulü- hurda arabaların ruhlarına yer açmak için, kırmızı ışıkta bekledim.

Mektup bekliyor olmayışıma karşın, genel dağıtım penceresinin önünde durdum; çünkü, yırtılmış mektupların ruhlarına saygı göstermek gerekir; keza, uçak postası tezgahında da postalanmamış mektuplar selamlanır... Batı'nın görünürde olana tahammül edilmez düşkünlüğünün ölçüsünü aldım; var olmayandansa var olana... söylenmemiş olandansa söylenmiş olana ayrıcalık tanıyan, hiç vazgeçmeden...

Yürüyerek, giysi satıcılarının ufak tezgahları arasından geçtim. Uzaktan gelen, Bay Akao'nun megafonundan yansıyan sesleri duydum... yarım ton daha yüksekten... Sonra, dostumun –manyağın- elektronik graffiti'siyle meşgul olduğu bodruma indim. Sonunda dili beni etkiliyor; çünkü içimizdeki, hani hapishane duvarlarına çizilmesinde direten, o tarafımıza hitap ediyordu. Olmayanın ya da artık olmayanın ya da henüz olmayanın konturlarını takip

edebilmek için bir parça tebeşir yeterli; herbirimizin kendi “kalbi hızla çarptıran şeyler” listesini yazmak için kullanacağı el yazısı... ister listeye önermek için, isterse silmek için. O anda, şiir herkes tarafından yapılıyor olacak ve 'bölge'de emular olacak.

Japonya’dan yazıyordu. Afrika’dan yazıyordu. Praia’da, pazarcı kadının yüzündeki bakışı şimdi anımsayabildiğini yazıyordu, hani bir film karesince süren...

Bir 'son mektup' olacak mı?